

Rozdział 4. Polska i świat w latach 1945-1970

Spis treści

Rozdział 3. Polska i świat w latach 1945-1970	2
1. Rok 1956.....	2
XX Zjazd KPZR	2
Powstanie na Węgrzech w 1956 r.	2
Przyczyny kryzysu w Polsce	3
Poznański czerwiec 1956.....	3
Październik 1956 w Polsce.....	4
2. Polska Gomułki	5
Polityka wewnętrzna Władysława Gomułki	5
Polityka zagraniczna	5
Konflikt władz z Kościołem	5
Powstanie opozycji.....	6
3. Dekolonizacja.....	6
4. Bliski Wschód po II wojnie światowej.....	10
5. Procesy zjednoczeniowe w Europie Zachodniej.....	13
Przyczyny integracji europejskiej	13
Idea integracji europejskiej	13
Etapy tworzenia się Unii Europejskiej	14
6. Przemiany w Kościele Katolickim. Stosunki między państwem a kościołem	15
7. Rok 1968 rok na świecie i w Polsce	16
Rewolucja obyczajowa i społeczna.....	16
Ruchy feministyczne.....	17
Walka z segregacją rasową.....	17
Marzec 1968 w Polsce	17
Paryski maj 1968.....	18
8. Przemiany w bloku wschodnim w latach 60-tych	19
ZSRR w latach 60. i 70-tych XX wieku	19
Podbój kosmosu jako element zimnej wojny.....	20
Kryzys kubański.....	21
Praska wiosna 1968 r.....	21
9. Wydarzenia Grudnia 1970 r. w Polsce.....	22

Rozdział 4. Polska i świat w latach 1945-1970

1. Rok 1956

XX Zjazd KPZR

W dniu 5 marca 1953 roku zmarł Józef Stalin. Śmierć Stalina rozpoczęła wewnętrzny konflikt w kierownictwie partii oraz walkę o władzę. O schedę po Stalinie walczyli premier Georgij Malenkow, szef sił bezpieczeństwa Ławrientij Beria i Wiaczesław Mołotow. Jednak ostatecznie z konfliktu zwycięsko wyszedł inny z członków kierownictwa partii, Nikita Chruszczow. Odsunął on wszechpotężnego Berię i stanął na czele partii.

Przełomem w tworzeniu się nowej władzy w ZSRR był **XX Zjazd KPZR** (Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego). Odbył się on w lutym 1956 r. Podczas zjazdu Chruszczow poddał krytyce dotychczasowe działania partii, a szczególnie tzw. kult jednostki i wypaczenia socjalizmu za czasów rządów Józefa Stalina. Oceniał rządy Stalina jako nieudolne, pełne pychy i zbrodni wobec „niewinnych komunistów”. Te słowa pozwoliły odsunąć od władzy Mołotowa, jako człowieka ściśle związanego ze Stalinem.

Tym samym w 1956 r. definitywnie władze przejął Nikita Chruszczow, a w ZSRR rozpoczął się okres tzw. **odwilży** (amnestia, usunięcie polityków skompromitowanych w czasach stalinowskich, rehabilitacja skazanych i prześladowanych przez Stalina).

Powstanie na Węgrzech w 1956 r.

XX Zjazd KPZR i następująca po nim odwilż wyzwoliła w wielu miejscach pokłady niechęci i oporu wobec ustroju komunistycznego. Nasilające się niepokoje dotknęły przede wszystkim kraje demokracji ludowej, czyli państwa Europy Wschodniej. Tragicznym finałem owej fali protestów była rewolucja na **Węgrzech**, rozpoczęta **23 października 1956 r.**

Węgierskie społeczeństwo było zmęczone nieudolnością i okrucieństwem władz narzuconych przez Moskwę. Ekipa rządząca była skompromitowana i postrzegana jako relikwyt okresu stalinowskiego. Wystąpienia na Węgrzech odbyły się pod hasłem „socjalizm – tak, wypaczenia – nie”. Manifestanci domagali się wolnych wyborów, pluralizmu partyjnego i opuszczenia Węgier przez wojska radzieckie. W ich rezultacie doszło do daleko idących zmian na czele partii komunistycznej. Nowym przywódcą stał się lubiany przez społeczeństwo **Imre Nagy**.

Nowy premier ogłosił m.in. wystąpienie z Układu Warszawskiego oraz wprowadzenie pluralizmu politycznego. Działanie te były otwartym wyłamaniem się z systemu ZSRR i nie mogły być przez niego tolerowane. W listopadzie 1956 r. wojska

radzieckie wkroczyły na terytorium Węgier. W Budapeszcie doszło do walk ulicznych, krwawo stłumionych przy użyciu czołgów, a cały kraj spacyfikowano (około 32 tysiące osób poniosło śmierć). Imre Nagy został aresztowany i wkrótce potem zamordowany, a jego rząd rozbity. Do władzy przywrócono ekipę całkowicie wierną Moskwie z Janosem Kadarem na czele.

Przyczyny kryzysu w Polsce

Podczas XX Zjazdu zmarł w Moskwie Bolesław Bierut, dotychczasowy przywódca komunistyczny w Polsce. Po jego śmierci rozpoczęły się konflikty o władzę. Jego następcą ostatecznie został Edward Ochab, co przyspieszyło podziały w partii. W Polsce odwilż polityczna rozpoczęła się w 1954 r. Przybrała ona formę ograniczenia cenzury, zezwolenia na krytykę działalności organów państwowych w prasie. Zlikwidowano Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, a ponadto rozpoczęto proces zwalniania z więzień skazanych za przestępstwa polityczne. Wstrzymano kolektywizację, zmniejszono nakłady na zbrojenia. Społeczeństwo coraz mocniej domagało się jawności w działaniach władz i zniesienia jej przywilejów. Wzywano do rehabilitacji fałszywie oskarżonych w procesach politycznych i ukarania winnych stosowania przestępczych metod śledczych. Środowiska związane z kulturą oczekiwały odrzucenia doktryny realizmu socjalistycznego sztuce. Zwracano także uwagę na konieczność efektywniejszego zarządzania gospodarką, która właśnie wchodziła w okres kryzysu.

W lutym 1956 r. sekretarz generalny KC KPZR Nikita Chruszczow na XX Zjeździe wygłosił krytykę systemu stalinowskiego. Wystąpienie wkrótce stało się znane opinii publicznej. W PZPR ostatecznie ukształtowały się trzy frakcje. Byli to:

- „natolińczycy” – konserwatyści, przeciwnicy zmian i reform, antysemita,
- „puławianie” – zwolennicy odnowy i demokratyzacji, reform, liberalizacji cenzury, rozszerzenia praw obywatelskich,
- „centryści” – stanowisko pośrednie – przemiany były potrzebne, ale nie aż tak radykalne.

Poznański czerwiec 1956

W dniu **28 czerwca 1956** r. wyszli na ulice robotnicy Poznania (głównie Zakładów imienia Hipolita Cegielskiego, noszących wtedy imię J. Stalina). Bardzo szybko do manifestantów przyłączali się inni mieszkańcy miasta. Protestujący pod hasłami „chleba i wolności” maszerowali przez miasto. Ich żądania były następujące: obniżenie norm produkcji, podwyżka płac, zmniejszenie podatków. Demonstracje szybko przekształciły się w spontaniczne działania tłumu. Zajęto gmachy publiczne, więzienie oraz zaatakowano budynek Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego. Doszło do użycia broni palnej. Demonstranci opanowali lub spalili kilka czołgów. W reakcji na te wydarzenia władze podjęły

decyzję o stłumieniu wystąpień siłą. Do miasta wkroczyły jednostki wojska w sile około 10 tys. żołnierzy. Walki z demonstrantami kosztowały życie ponad 70 osób, kilkaset zostało rannych, prawie 700 zostało aresztowanych. Premier Józef Cyrankiewicz określił wydarzenia poznańskie jako inspirację ze strony imperializmu i „krajowego podziemia”.

Październik 1956 w Polsce

Poznański czerwiec był szokiem dla społeczeństwa: władza ludowa, głosząca obronę praw robotników i chłopów, otworzyła do nich ogień. W wielu fabrykach i na uczelniach wyższych zaczęto organizować wiece sprzeciwu wobec polityki rządowej. Zdawano sobie sprawę, że musi dojść do przemian.

W październiku 1956 r. pojawiła się groźba zbrojnej interwencji sowieckiej: niektóre stacjonujące w Polsce jednostki wojsk radzieckich rozpoczęły marsz ku Warszawie. Wówczas na scenę wkroczył Władysław Gomułka, działacz partyjny, który w okresie stalinowskim był aresztowany i zwolniony z więzienia w 1954 r. Gomułka zdołał przekonać władze radzieckie, że po dokonaniu zmian w kierownictwo PZPR poradzi sobie z niepokojami społecznymi. **21 października 1956 r.** Władysław Gomułka został wybrany pierwszym sekretarzem KC PZPR, Zapowiedziano zmiany we wszystkich dziedzinach życia społecznego. Jako świadectwo tych zmian uznawane było uwolnienie prymasa kardynała Stefana Wyszyńskiego. Poparcie dla nowej władzy najbardziej było widoczne podczas manifestacji w dniu 24 października na Placu Defilad w Warszawie, kiedy to setki tysięcy robotników pokazały swoją wiarę w nowe władze PZPR.

Skutki Października 1956

Władze państwowe i Kościół katolicki zawarły porozumienie dotyczące m.in. obsady stanowisk kościelnych i nauki religii w szkołach. W stosunkach z ZSRR ustalono zasady stacjonowania wojsk sowieckich w Polsce, uzyskano umorzenie części polskiego zadłużenia wobec ZSRR, a także zadecydowano o wznowieniu repatriacji Polaków z ZSRR do kraju. Znakiem częściowego zerwania zależności było usunięcie oficerów sowieckich (na czele z marszałkiem K. Rokossowskim) z dowództwa Ludowego Wojska Polskiego, W polityce wewnętrznej rozpoczęto proces rehabilitacji wielu skazanych w procesach politycznych (ok. 1500 osób), osądzono największych zbrodniarzy z Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, znanych ze swojego okrucieństwa wobec więźniów.

Październik 1956 r. stał się w historii Polski symbolem przemian i końca epoki stalinowskiej. Jednocześnie rozpoczęła się nowa epoka w najnowszej historii Polski – epoka **realnego socjalizmu**. Był to czas, w którym Polacy liczyli na liberalizację systemu, zwiększenie wolności obyczajowej, a przede wszystkim na zaniechanie terroru ze strony władz. Niestety **odwilż** trwała krótko. Gomułce nie starczyło odwagi i wyobraźni, by wprowadzić zapowiedziane reformy. Pierwszym sygnałem zmiany kursu politycznego była likwidacja tygodnika "Po prostu" w roku 1957. Nastąpił okres stagnacji politycznej i ekonomicznej. Z czasem narodziła się nazwa „**mała stabilizacja**” na określenie okresu rządów Władysława Gomułki po 1956 r.

2. Polska Gomułki

Polityka wewnętrzna Władysława Gomułki

Po przejściu władzy w październiku 1956 roku z Władysławem Gomułką wiążano wielkie nadzieje. W ramach destalinizacji nastąpiło odejście od niektórych stalinowskich form kontroli społeczeństwa. Jednak nadal pozostało duże uzależnienie od Moskwy. W społeczeństwie zniknął strach przed bezpodstawnymi aresztowaniami, a władza zmniejszyła zakres indoktrynacji. Rozpoczęto działania mające na celu rozwój polskiej kultury, np. poprzez popieranie polskich środowisk opiniotwórczych zgromadzonych wokół nowego tygodnika „Polityka”. Jednak władze zakazały działalności organizacji niezależnych.

Pod względem gospodarczym nie odnotowano sukcesów. Nie poprawiły się warunki bytowe obywateli, a dysproporcja standardu życia w stosunku do krajów Europy Zachodniej, czy niektórych państw Europy Środkowo-Wschodniej stawała się coraz większa. Nadal stosowano zasady gospodarki planowej, tworząc kolejne 5-letnie plany gospodarcze. W latach 60-tych skupiono się na przemyśle ciężkim, opartym jednakże na przestarzałych technologiach. Wówczas m.in.: powstała petrochemia Płock, otwarto kopalnie miedzi w Lubinie. Pojawiła się także inwestycja w przemysł motoryzacyjny, zakupiono bowiem od Włoch licencję na produkcję Fiata 125. Dodatkowo Polska inwestowała w przemysł zbrojeniowy.

Polityka zagraniczna

W ramach polityki zagranicznej działania władz skupiały się na wzmocnieniu pozycji międzynarodowej Polski. Intensywnie rozwijały się stosunki z innymi krajami komunistycznymi. W 1957 r. przedstawiono na sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ **plan Adama Rapackiego**. Był to plan wprowadzenia strefy bezatomowej w Europie. Plan ten został jednak odrzucony przez państwa zachodnie, głównie ze względu na to, że Układ Warszawski posiadał w Europie znaczną przewagę w siłach wojsk konwencjonalnych (piechota, czołgi itp.). W ramach normalizacji stosunków z sąsiadami w **1970 r.** nawiązano stosunki dyplomatyczne z RFN. Niemcy zachodnie uznały polską granicę na Odrze i Nysie Łużyckiej. Był to największy sukces polskiej polityki zagranicznej w tamtym czasie.

Konflikt władz z Kościołem

W stosunki z Kościołem w początkowym okresie rządów Gomułki były poprawne, państwo pozwoliło na budowę świątyń, nie przeszkadzano w organizacji pielgrzymek, oczekując jednak w zamian swego rodzaju poparcia Kościoła.

Kościół zachęcił obywateli do udziału w wyborach parlamentarnych w 1957 r. W zamian za to w Sejmie znaleźli się posłowie katolicy, którzy utworzyli koło parlamentarne „Znak”. Nie wszyscy jednak duchowni popierali takie działania.

Na początku lat 60. doszło do zaostrzenia polityki antykościelnej. Zlikwidowano dni wolne od pracy związane ze świętami kościelnymi: 6 stycznia (święto Trzech Króli) i 15 sierpnia (święto Wniebowstąpienia Najświętszej Marii Panny). Usunięto religię ze szkół i zakazano wywieszania symboli religijnych w miejscach publicznych (np. w urzędach, szkołach). Do walki z Kościołem powoływano stowarzyszenia świeckie o charakterze ateistycznym i antykościelnym. Zamknięto część seminariów duchownych, a wcześniejsze przyzwolenia na budowę świątyni zostały cofnięte.

W roku 1966 miały odbyć się uroczystości z okazji 1000 rocznicy przyjęcia chrztu. Dlatego też wcześniej, w roku 1965 biskupi polscy wysłali list do biskupów niemieckich. Zawierał on formułę „wybaczymy i prosimy o wybaczenie”. Władze rozpętały kampanię antykościelną, uznając, że Polska i Polacy nie mają za co przeproszać Niemców. List ten spowodował dalsze pogorszenie stosunków państwo-Kościół.

Aby odciągnąć uwagę od obchodów religijnych władze podjęły własne inicjatywy, rozpoczynając budowę 1000 szkół na tysiąclecie państwa polskiego i organizując uroczystości milenijne konkurencyjne wobec kościelnych. Działania państwa spotkały się z oporem społeczeństwa.

Powstanie opozycji

Pierwszą oznaki opozycji wobec polityki partii pojawiły się w samej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Nazwano ich rewizjonistami. Chcieli oni reform ekonomicznych. Tym reformom sprzeciwiał się Gomułka, który stał na czele dogmatyków, i skutecznie usuwał z partii rewizjonistów.

Ruch opozycji – sprzeciwu wobec działań władzy powstał także wśród polskich intelektualistów. W 1964 roku 34 z nich podpisało się pod pismem skierowanym do władz, w którym skrytykowali politykę kulturalną państwa. Było to tzw. **List 34**. Wśród jego autorów byli m.in. poeta Adam Słonimski i Jan Józef Lipski (publicysta, krytyk i historyk literatury). Wobec sygnatariuszy listu zastosowano represje, głównie pozbawiając ich możliwości publikacji.

3. Dekolonizacja

Proces rozpadu systemu państw kolonialnych nazywany jest **dekolonizacją**. Charakteryzuje się ona rozpadem imperiów kolonialnych i przeobrażaniem kolonii w niepodległe państwa. Proces ten został zapoczątkowany po II wojnie światowej i był on spowodowany widoczną słabością dotychczasowych mocarstw (Francji i Wielkiej Brytanii). Do przyczyn upadku systemu kolonialnego możemy zaliczyć:

- duży udział ludności kolonii w walkach w czasie II wojny światowej;

- wzrost świadomości narodowej ludności kolonialnej spowodowany lepszym dostępem do oświaty;
- ukształtowanie się w państwach kolonialnych miejscowych elit politycznych, które swoje wykształcenie i samoświadomość zdobyły w państwach europejskich;
- wpływ idei zawartych w Karcie Atlantyckiej, przejętych później przez Organizację Narodów Zjednoczonych, sprzeciwiających się kolonializmowi;
- kryzys gospodarczy metropolii, który został wywołany zniszczeniami wojennymi;
- utrata mocarstwowej pozycji przez Wielką Brytanię i Francję;
- rywalizacja Związku Radzieckiego i Stanów Zjednoczonych o wpływy w świecie po II wojnie światowej;
- deklaracja Zgromadzenia Ogólnego ONZ z 1960 r. o przyznaniu niepodległości krajom i ludom kolonialnym.

Uzyskanie niepodległości przez Indie

Droga do niepodległości Indii była długa. Pod koniec XIX wieku, w roku 1885 powstał **Indyjski Kongres Narodowy** – najsilniejsza organizacja nacjonalistyczna walcząca o wyzwolenie spod panowania brytyjskiego. O jej sile świadczy fakt, że jeszcze przed wybuchem I wojny światowej udało się jej doprowadzić do autonomii niektórych prowincji. W roku 1915 walka Indii o niepodległość weszła w kolejną fazę. Do Indii powrócił **Mahatma Gandhi**, stając na czele moralnego protestu przeciw uciskowi swojego kraju. Gandhi zasłynął jako twórca biernego oporu wobec władz brytyjskich, walki bez uciekania się do przemocy. W latach dwudziestych w polityce hinduskiej pojawił się **Jawaharal Nehru** – przyszły premier Indii, a zarazem lider Kongresu. W 1931 roku przedstawił politykę partii, która stawiała sobie następujące cele: wolność wyznaniowa, prawo do stowarzyszenia, wolność słowa i myśli, a także równość wszystkich wobec prawa (bez względu na kastę, czy religię).

W latach 30. XX wieku powstała **Liga Muzułmańska** – druga główna organizacja dążąca do niepodległości Indii. Reprezentowała ona ludność muzułmańską. Ostatecznie Indie uzyskały niepodległość **15 sierpnia 1947**. Brytyjską kolonię podzielono na dwa państwa – **Indie** i **Pakistan**. Podziałowi towarzyszyły krwawe pogromy i przesiedlenia. Gandhi, starając się łagodzić te spory, został zamordowany w 1948 roku. W tym czasie niepodległość Indii została ograniczona do statusu dominium Wielkiej Brytanii.

Z inicjatywy Indii ukształtował się tzw. Ruch Państw Niezaangażowanych (NAM - 1947), oparty na filozofii politycznej Mahatmy Gandhiego, który w czasie budzącej się zimnej wojny deklarował pacyfizm i opór przeciwko przemocy.

Konflikt indyjsko-pakistański

Geneza konfliktu:

W **1947 roku** na mocy India Independence Act (czyli ustawy o niepodległości Indii) Wielka Brytania uznała suwerenność hinduistycznych Indii i muzułmańskiego Pakistanu. Ponieważ Wielka Brytania nie określiła dokładnego przebiegu granic, konflikt pakistańsko-indyjski wydawał się być nieuniknionym. Najpoważniejszym punktem zapalnym było

terytorium **Kaszmiru**, które zostało zajęte przez jeszcze w roku 1947 przez Indie w ramach tzw. polityki faktów dokonanych.

I wojna indyjsko-pakistańska

Wobec bezczynności Organizacji Narodów Zjednoczonych Pakistan, przy częściowym poparciu miejscowej ludności, zdecydował się na konfrontację zbrojną. Podczas działań wojennych od 1947 do 1949 roku żadna ze stron nie osiągnęła wszystkich wyznaczonych celów. Indiom udało się zachować większą, południowo-wschodnią część Kaszmiru, natomiast Pakistan zajął północno-zachodnie terytoria. Na mocy porozumienia z Karaczi w 1949 roku uznano zaproponowaną przez ONZ linię demarkacyjną oraz ustalono przeprowadzenie plebiscytu na spornych terytoriach.

Od tego czasu Pakistan i Indie przestrzegały warunków porozumienia, jednakże pokój traktowały jako przejściowy. Przyczyną kolejnej eskalacji konfliktu była inkorporacja swojej części Kaszmiru przez Indie w roku 1954. Obustronne napięcie, z większym lub mniejszym natężeniem, utrzymywało się jeszcze przez całe dziesięciolecie.

II wojna indyjsko-pakistańska

W 1965 r. Indie aresztowały szejka Abdullaha, przywódcę propakistańskiej muzułmańskiej społeczności kaszmirskiej, Pakistan postanowił zareagować przy pomocy „ochotników” z północno-wschodniego Kaszmiru. Kolejny raz konflikt nie dał żadnej ze stron wyraźnego zwycięstwa. W 1966 roku zawarto porozumienie w Taszkencie, zwane jako deklaracja Taszkiencka, w której obie strony wyrzekły się stosowania siły i zobowiązały do rozwijania dobrosąsiedzkich stosunków.

Powstanie Bangladeszu i III wojna w Kaszmirze

Sytuacja w Kaszmirze uległa względnemu załagodzeniu, ale niedługo potem wybuchł kolejny konflikt indyjsko-pakistański, który tym razem skoncentrował się na terytorium tak zwanego Pakistanu Wschodniego (Bengalu Wschodniego), dzisiejszego **Bangladeszu**. W 1971 r. Bangladesz ogłosił niepodległość. Deklarację tę zdecydowanie poparły Indie. Sytuacja ta doprowadziła do kolejnej wojny w Kaszmirze. Tym razem armia indyjska osiągnęła szybki sukces, narzucając w konsekwencji Pakistanowi warunki pokoju. Uznano niepodległość Bangladeszu, a także Indie doprowadziły również do przesunięcia linii demarkacyjnej. Nowy stan rzeczy został usankcjonowany przez porozumienie z Simli z 1972 roku.

Problem Kaszmiru pozostaje do dnia dzisiejszego nierozwiązany i stanowi zarzewie dalszych konfliktów.

Procesy dekolonizacyjne

Dekolonizacja była zjawiskiem trwających przez dziesiątki lat. W tym czasie niektóre z dotychczasowych państw kolonialnych dobrowolnie rezygnowały ze swoich kolonii (np. Wielka Brytania), inne toczyły długotrwałe wojny, chcąc zachować swoje wpływy (np. Francja,

Portugalia). Nawet mimo pokojowego przebiegu procesu dekolonizacji metropolie nie chciały całkowicie stracić wpływów gospodarczych i politycznych w dotychczasowych koloniach.

Po II wojnie światowej Wielka Brytania poszerzyła prawa mieszkańców kolonii, przeprowadziła reformy konstytucyjne, nadawała autonomię by ostatecznie uznać niepodległość kolonii. Dotychczasowe kolonie zostały powiązane z metropolią poprzez Wspólnotę Narodów (Commonwealth of Nations – 1947), na czele której honorowo stoi królowa brytyjska. Tym samym powstały suwerenne państwa postkolonialne: Jordania (były mandat – Transjordania), Indie, Pakistan, Birma, Sri Lanka (Cejlon), Złote Wybrzeże (w skład wchodziło dawne Złote Wybrzeże i brytyjska część Togo), Sudan, Federacja Malajska (od 1962 – Malezja), Ghana, Nigeria, Tanzania, Kuwejt, Uganda, Cypr, Brytyjska Afryka Wschodnia (obecnie Kenia), Niasa (obecnie Malawi), Betswana (obecnie Botswana), Gujana brytyjska, Bahrajn, Katar, Honduras brytyjski (obecnie Belize) Brunei.

Francja nie chciała zrezygnować z kolonii. Gotowa się była zgodzić na ograniczoną suwerenność kolonii zrzeszonych w Unii Francuskiej (Union Francaise – 1946 r.), przy czym w gestii Francji miały pozostać: polityka zagraniczna, gospodarka zasobami naturalnymi i obrona. W roku 1958 Unia Francuska została przekształcona we Wspólnotę Francuską wzorowaną na Wspólnocie Narodów. Powstały suwerenne państwa postkolonialne: Kambodża, Laos, Wietnam Północny i Południowy, Tunezja, Maroko, Czad, Gabon, Kongo- Brazzaville, Republika Środkowej Afryki, Gwinea, Senegal, Wybrzeże Kości Słoniowej, Górna Wolta, Mauretania, Niger, Benin, Algieria, Somali Francuskie. Francja toczyła wojny o utrzymanie swoich kolonii. Największe to: wojna w **Algierii** (1954 – 1962), **wojna indochińska** (1946 – 1954). Procesowi dekolonizacji uległy także kolonie belgijskie, portugalskie, holenderskie, hiszpańskie i amerykańskie.

Rok 1960 nazywa się **Rokiem Afryki**, bowiem wówczas niepodległość uzyskało 17 państwa afrykańskich, co zapoczątkowało kolejny etap procesu dekolonizacji. Proces umacniania się państwa afrykańskich doprowadził do powstania w roku 1963 Organizacji Jedności Afrykańskiej, celem której było budowanie wspólnoty i współpracy nowopowstałych państw.

Problemy krajów Trzeciego Świata

Proces dekolonizacji dał nowym państwom niepodległość, ta jednak przyniosła ze sobą liczne problemy. Opóźnienie cywilizacyjne nie pozwoliło większości z tych państw osiągnąć odpowiedniego poziom rozwoju gospodarczego i politycznego. Sprzyjało to dewastacji środowiska naturalnego poprzez jego nieprzemysłaną eksploatację. Ponadto w tych krajach nastąpiła eksplozja demograficzna. Na skutek tego kraje te są najbiedniejszymi państwami tworząc tzw. **Trzeci Świat**. W większości państw afrykańskich z uwagi na brak tradycji demokratycznych wprowadzono system rządów autorytarnych, totalitarnych bądź typowych dla społeczeństw plemiennych, co często prowadzi do wojen plemiennych lub etnicznych.

Jednym z negatywnych zjawisko procesów dekolonizacyjnych było powstanie w nowym państwie – Republice Południowej Afryki – apartheidu, systemu politycznego opartego na segregacji rasowej. Zmierzch tego systemu nastąpił w latach 90-tych XX wieku przy udziale

przemian demokratycznych na świecie i zorganizowanej działalności politycznych organizacji ludności czarnoskórej pod przewodnictwem **Nelsona Mandeli**.

4. Bliski Wschód po II wojnie światowej

Powstanie Izraela i wojny izraelskie z państwami arabskimi

Ruch syjonistyczny, który narodził się pod koniec XIX wieku doprowadził do utworzenia w roku 1897 Światowej Organizacji Syjonistycznej. Jej nadrzędnym celem było doprowadzenie do utworzenia państwa Izrael. Dzięki pomocy ONZ, Wielkiej Brytanii i USA w roku 1948, utworzenie niepodległego Izraela stało się faktem. Oficjalnie **14 maja 1948 r.** oficjalnie proklamowano jego powstanie. Z drugiej strony oznaczało kres marzeń o niepodległości dla zamieszkującej Palestynę ludności muzułmańskiej, która również dążyła do posiadania własnego państwa. Pierwotny plan ONZ, mający na celu utworzenie dwóch połączonych ze sobą państw: palestyńskiego (arabskiego) i żydowskiego, nie został zrealizowany, bowiem Żydzi nie dopuścili do powstania państwa arabskiego. Na terenie Bliskiego Wschodu wybuchły liczne wojny. Ich następstwa są widoczne do dzisiaj.

Wojna o niepodległość Izraela (1948–1949)

Pierwszym konfliktem zbrojnym, w który zaangażował się Izrael, była wojna z Ligą Arabską (Irak, Syria, Liban, Transjordanian i Egipt) w latach 1948-1949. Państwa arabskie wykorzystując fakt, że Izrael był młodym państwem nie chciały dopuścić do jego powstania i zamierzały stworzyć niepodległą, muzułmańską Palestynę. Wojna była prowadzona bardzo brutalnie, a obie strony dopuściły się licznych okrucieństw. Ostatecznie Izrael wyszedł z walki zwycięsko, zachowując swoją niepodległość. Jordania otrzymała zachodni brzeg Jordanu, Egipt Strefę Gazy, zaś Jerozolima została podzielona na część żydowską i arabską. Skutkiem wojny Izrael nieznacznie powiększył swoje terytorium.

Wojna o Kanał Sueski 1956 r.

W 1956 roku doszło do tzw. kryzysu sueskiego. Władze egipskie – premier Gamal Abdel Naser - próbowały wtedy znacjonalizować Kanał Sueski i zamknąć go dla zachodnich statków. Namówiony przez Francję i Wielką Brytanię Izrael zaatakował Egipt i dotarł w pobliże kanału. Pod pretekstem ochrony Kanału jako ważnego szlaku dla żeglugi do walki przystąpiły wojska Francji i Wielkiej Brytanii, co doprowadziło do całkowitej klęski Egiptu i przyłączenia nowych ziem do Izraela (Strefy Gazy). Wiele krajów potępiło atak (m.in ZSRR i USA) i zażądało utrzymania międzynarodowego charakteru kanału. Po wojnie temat Bliskiego Wschodu i Izraela był powodem wzrostu napięcia międzynarodowego. Izrael był wspierany przez USA, a państwa arabskie przez ZSRR. Obie strony prowadziły politykę wyścigu zbrojeń i gier dyplomatycznych, połączonych z krótkimi, dywersyjnymi rajdami na terytorium wroga.

Wojna sześciodniowa 1967 r.

Eskalacja napięć doprowadziła w roku 1967 do tzw. wojny sześciodniowej. Izrael zaatakował jednocześnie swoich arabskich sąsiadów – Egipt, Jordanię i Syrię. Wojska

izraelskie, które wyraźnie górowały uzbrojeniem i wyszkoleniem nad Arabami bardzo szybko opanowały nowe terytoria m.in. wzgórze Golan. Izrael dążył do rewizji granic na Bliskim Wschodzie. Działania Izraela zostały potępione i zatrzymane przez energiczne działania ONZ, po których doszło do rokowań z Izraelem na temat wycofania wojsk z okupowanych terenów. W wyniku wojny Izrael powiększył swoje terytoria o Półwysep Synaj, Jerozolimę, Zachodni Brzeg Jordanu i Wzgórze Golan.

Wojna Yom Kippur 1973 r.

Odpowiedzią arabskich państw był atak na Izrael w czasie trwania żydowskiego święta Yom Kippur (dzień pojednania), w roku 1973. Mimo początkowego zaskoczenia wojna Yom-Kippur zakończyła się kolejnym zwycięstwem sił izraelskich i zajęciem jeszcze większych terytoriów. Dzięki wysiłkom mediacyjnym USA i ZSRR 25 października podpisano zawieszenie broni. Wskutek mediacji amerykańskich w 1978 roku podpisano układ izraelsko - egipski (Menachem Begin - Izrael i Anwar Sadat - Egipt) o stopniowym wycofywaniu wojsk izraelskich z Zachodniego Brzegu Jordanu i Półwyspu Synaj. Obydwaj politycy otrzymali za to pokojową nagrodę Nobla.

Intifada 1987 r.

W 1970 roku powstała Organizacja Wyzwolenia Palestyny z Jasirem Arafatem na czele. OWP prowadziła działania antyizraelskie, których przykładem była powstanie antyizraelskie w roku 1987 zwane intifadą (wojna kamieni). OWP dążyła do utworzenia niepodległego państwa palestyńskiego, którego powstanie proklamowano w roku 1988.

W 1993 roku doszło do podpisania w Waszyngtonie porozumienia pomiędzy premierem Izraela Icchakiem Rabinem a przywódcą OWP Jasirem Arafatem, na mocy którego tworzono autonomię palestyńską w Strefie Gazy i na Zachodnim Brzegu Jordanu.

Rewolucja religijna w Iranie

Przyczyną rewolucji było niezadowolenie z autokratycznych i opartych na współpracy z Zachodem rządów szacha **Rezy Pahlawiego**. Najsilniejsza opozycja pojawiła się w kręgach religijnych kierowanych przez wydalonego z kraju ajatollaha **Chomeiniego**. W **1979** r. pod naciskiem wewnętrznej opozycji szach zmuszony do opuszczenia kraju, co tym samym pozwoliło na powrót ajatollaha Chomeiniego. Na początku lutego 1979 roku powracający do kraju ajatollah objął faktyczną i pełną władzę, stając na czele Islamskiej Rady Rewolucyjnej. Tym samym dokonała się zmiana charakteru państwa irańskiego, które zostało się państwem religijnym. Dokonano także zmiany prawa, przyjęto nową konstytucję oraz nowe prawa oparte na zasadach Koranu. Iran ostatecznie stał się państwem islamskim, a wszelkie przejawy kultury zachodniej były zwalczane przez nowe władze.

Wojna Iran-Irak

Od początku lat 80-tych narastał konflikt między islamskim Iranem rządonym przez Chomeiniego, a Irakiem rządonym przez tamtejszego dyktatora, Saddama Husseina. Główną

przyczyną konfliktu była próba aneksji przez Irak irańskiego Chuzestanu. Jeszcze jedną przyczyną wybuchu wojny był spór o granicę lądową, i chęć dokonania jej korekty. W czerwcu **1980** roku stosunki dyplomatyczne między Irakiem, a Iranem zostały zawieszono. Miesiąc później Hussein zażądał, aby Iran zwrócił sporne terytoria, a przy braku odpowiedzi Iranu we wrześniu wojska irackie przekroczyły dotychczasową granicę z Iranem, a Hussein wypowiedział układ pokojowy z Iranem oskarżając jego przywódców o ingerencję w politykę wewnętrzną Iraku oraz nieuzasadnione roszczenia terytorialne.

Dowództwo irackie przewidywało rozbicie irańskich sił zbrojnych i opanowanie w ciągu 10 – 14 dni części Chuzestanu oraz prowincji Ilam. Następnie zamierzano przystąpić do rozmów pokojowych, stawiając rząd w Teheranie wobec faktów dokonanych. Irański plan wojny miał charakter obronno-zaczepty. Dowództwo sił zbrojnych Iranu zamierzało wykrwawić irackie zgrupowanie uderzeniowe obroną pozycyjną w górach. Podczas operacji obronnej miano zmobilizować rozwinięcie sił zbrojnych Iranu i przegrupować nowo sformułowane związki taktyczne w rejon działań bojowych. Po załamaniu natarcia przeciwnika, wojska miały przejść do kontrofensywy i przenieść działania wojenne na terytorium Iraku.

Działania wojenne toczyły się przez wiele lat. Wbrew oczekiwaniom Iran stawiał skuteczny opór. Obie strony poniosły wielkie straty, nie odnosząc oczekiwanych sukcesów. W dniu 17 lipca 1988 r. prezydent Islamskiej Republiki Iranu wysłał list do sekretarza generalnego ONZ, prosząc go o pośrednictwo w sprawie przerwania ognia. Dzień później Saddam Hussein wezwał przywódców Iranu do przystąpienia do pokojowych negocjacji. Ostatecznie 20 sierpnia 1988 r. przerwano walki na całym froncie i rozpoczęto rokowania pokojowe, zwieńczeniem których było podpisanie pokoju w roku 1990.

Wojna nie przyniosła żadnemu z państw korzyści politycznych ani terytorialnych. Spowodowała za to starty, takie jak: zaniedbania w gospodarce, nauce i oświacie, osierocone dzieci, rozbite rodziny, zmiany w psychice ludzi, zerwane kontakty międzynarodowe oraz pogłębiona na długi okres czasu nienawiść między narodami. Granica iracko – irańska pozostała bez większych zmian, oba kraje zostały natomiast zrujnowane pod względem społecznym i ekonomicznym. Koszty ekonomiczne konfliktu, w których także uwzględniono utracone dochody z eksportu ropy, szacuje się na ponad 400 miliardów dolarów.

Wojna Irak – Iran zakończyła się po 8 latach morderczych walk równie szybko jak się zaczęła. Nie rozwiązała jednak problemów, dla których została wywołana. Można uznać, że jej jedynym pozytywnym skutkiem był brak zwycięzcy, dzięki czemu nie została naruszona krucha stabilizacja w rejonie zatoki Perskiej. Inny wynik prawdopodobnie spowodowałby lawinę konfliktów politycznych i zbrojnych w obszarze całego Bliskiego Wschodu.

Wojna w Zatoce Perskiej

Po wojnie z Iranem gospodarka Iraku poważnie ucierpiała, a jego relacje z Zachodem stały się bardziej napięte, m.in. Irak stracił poparcie USA. Prezydent Iraku Saddam Husajn powołując się na historyczne zaszłości między Kuwejtem a Irakiem, a szczególnie mając na uwadze złoża ropy naftowej, dokonał w sierpniu **1990** r. aneksji Kuwejtu. Działania te spotkały się z natychmiastową reakcją świata – 6 sierpnia Rada Bezpieczeństwa ONZ nałożyła rezolucję

nr 661, która zakazywała handlu z Irakiem, jednocześnie także zawieszono połączenia lotnicze i zamrożono aktywa irackiego rządu za granicą.

ONZ po licznych ostrzeżeniach wobec Iraku postawiła ultimatum, domagając się wycofania wojsk irackich z Kuwejtu. Irak nie zareagował na ultimatum, czego konsekwencją była operacja wojskowa „**Pustynna Burza**”. Operacja trwała od 17 stycznia do 28 lutego 1991 r. Działania zbrojne toczyła koalicja 27 państw pod przewodnictwem USA. Operacja toczyła się na lądzie, morzu i w powietrzu. Sama operacja lądowa trwała 100 godzin, ale poprzedzona była 43 dniową kampanią powietrzną (lotniczą). Armia iracka doznała druzgocącej porażki i *de facto* przestała istnieć.

W dniu 28 lutego 1991 roku prezydent George W. Bush ogłosił zwycięskie zakończenie wojny i wyzwolenie Kuwejtu, a Saddam Husajn przyjął warunki rozejmu. Na jego podstawie Irak zrzekł się na rzecz Kuwejtu 120 km² terytorium, a zmiana granicy została oficjalnie zaaprobowana przez ONZ.

5. Procesy zjednoczeniowe w Europie Zachodniej

Przyczyny integracji europejskiej

Europa po II wojnie światowej była gospodarczo zniszczona i politycznie rozbita. Państwa europejskie, a szczególnie państwa Europy Zachodniej rozpoczęły działania mające na celu integrację gospodarczą. Dużą rolę w owej integracji odegrała pomoc finansowa ze Stanów Zjednoczonych, która trafiła do Europy w ramach tzw. **planu Marshalla** w 1948 r. Europa otrzymała 17 mld dolarów bezzwrotnej pomocy na odbudowę swojej gospodarki. W celu zarządzania pomocą utworzono OEEC – Europejską Organizację Współpracy Gospodarczej, która skupiła 16 państw. Pomoc finansową uzyskały zarówno państwa zwycięskie, jak i pokonane w wojnie. Kontynuacją OEEC jest **OECD** – Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju, która powstała w 1960 r.

Po II wojnie światowej znaczenie państw europejskich znacznie się zmniejszyło. Dwubiegunowość świata widoczna była w rywalizacji dwóch wzajemnie się zwalczających supermocarstw – USA i ZSRR. Ponadto po kolejnej wojnie światowej politycy europejscy zrozumieli, że dalsze konflikty nie ma sensu, tym bardziej, że mogą doprowadzić do zagłady cywilizacji. Integracja gospodarcza wydawała się jedynym rozwiązaniem, które z jednej strony miało pomóc odbudować Europę gospodarczo, a z drugiej wyeliminować zagrożenie kolejnego konfliktu. Unia miała się opierać na wspólnych wartościach, wprost wywiedzionych z chrześcijaństwa. Miała gwarantować swobody i prawa ludzkie i obywatelskie.

Idea integracji europejskiej

W 1950 r. francuski polityk **Jean Monnet** zaproponował rządowi francuskiemu plan modernizacji gospodarki. Ideę Wspólnoty Europejskiej w dniu 9 maja 1950 r. przedstawił w imieniu francuskiego rządu minister spraw zagranicznych **Robert Schuman** (deklaracja Schumana). Plan zakładał powstanie międzynarodowej organizacji państw Europy Zachodniej.

Propozycję zaaprobowaly: Republika Federalna Niemiec, Włochy, Belgia, Luksemburg i Holandia. Wielka Brytania nie wyraziła zgody. Skutkiem planu Monneta było powstanie w **1951 roku Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali (EWWiS)**.

Tzw. ojcowie-założyciele późniejszej Unii Europejskiej to:

- Robert Schuman – francuski premier i minister spraw zagranicznych, pomysłodawca idei integracji;
- Jean Monnet - francuski dyplomata, współtwórca Planu Schumana;
- Konrad Adenauer – pierwszy kanclerz Republiki Federalnej Niemiec;
- Alcide de Gaspari – włoski premier i polityk;
- Paul Henri Spaak – polityk belgijski.

Etapy tworzenia się Unii Europejskiej

- 1951 r. – traktat paryski – powstanie EWWiS (Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali). Była to pierwsza europejska wspólnota gospodarcza powstała na mocy Traktatu Paryskiego, który podpisało 6 państw: RFN, Francja, Belgia, Holandia, Luksemburg, Włochy. Zniesiono cła na węgiel i stal wewnątrz Wspólnoty i wprowadzono wspólną taryfę celną wobec państw trzecich;
- 1957 r. – Traktaty Rzymskie, na ich mocy powstały dwie wspólnoty: Europejska Wspólnota Gospodarcza (EWG) oraz Europejska Wspólnota Energii Atomowej (Euroatom). W wyniku utworzenia EWG powstał wspólny rynek na wszystkie towary i usługi oraz wspólny rynek rolny;
- 1967 r. – trzy organizacje EWWiS, EWG i Euratom przekształciły się we Wspólnoty Europejskie, integrując się i tworząc wspólne instytucje, m.in. Parlament Europejski;
- 1973 – przystąpienie Danii, Irlandii, Wielkiej Brytanii do Wspólnot;
- 1981 – przystąpienie Grecji;
- 1985 r. – traktat w Schengen. Zniesienie kontroli granicznej między państwami członkowskimi EWG; wprowadzenie swobodnego przepływu osób (traktat wszedł w życie w 1995 r. Nie wszystkie kraje UE są członkami Strefy Schengen);
- 1986 – przystąpienie Portugalii i Hiszpanii;
- 1992 r. – traktat w Maastricht – przekształcenie Wspólnot Europejskich w Unię Europejską (UE), która powstała na jego mocy 1 listopada 1993 r.;
- 1995 r. – przystąpienie Szwecji, Finlandii i Austrii;
- 2004 r. – przystąpienie Czech, Cypru, Estonii, Litwy, Łotwy, Malty, Polski, Słowacji, Słowenii, Węgier;
- 2007 r. – przystąpienie Rumunii i Bułgarii;
- 2013 r. – przystąpienie Chorwacji.

Unia liczyła wtedy 28 państw. Jednak od 1 lutego 2020 r. w jej skład wchodzi 27 państw, bowiem Unię opuściła Wielka Brytania. Ten tzw. **brexit** jest dowodem na trapiące społeczeństwa europejskie lęki przed procesami integracji i wynikającymi z niej obawami

przed dominacją instytucji unijnych nad rządami narodowymi (lęk przed mitycznym dyktatem Brukseli).

Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG)

RWPG została powołana z inicjatywy Związku Radzieckiego w 1949 r. i zrzeszała państwa komunistyczne. Państwom członkowskim narzucono gospodarkę planową, wzorowaną na gospodarce radzieckiej, wprowadzono rozliczenia za pomocą umownej waluty (tzw. rubla transferowego) oraz tzw. międzynarodowy socjalistyczny podział pracy. RWPG miała być wschodnią odpowiedzią na integrację europejską. W rzeczywistości stała się jednym z narzędzi dominacji sowieckiej. Po upadku ZSRR Rada została rozwiązana.

6. Przemiany w Kościele Katolickim. Stosunki między państwem a kościołem

Przemiany społeczno-kulturowe wśród społeczeństw państw europejskich i nie tylko spowodowały, że potrzebę zmian dostrzegł także Kościół. W 1962 r. z inicjatywy papieża Jana XXIII został zwołany sobór, zwany **Soborem Watykańskim II**. Zakończył się w grudniu 1965 r. za pontyfikatu Pawła VI. Podstawowym celem było uwspółcześnienie Kościoła katolickiego. Sobór zapoczątkował reformę Kościoła katolickiego poprzez otwarcie go na dialog z innymi wyznaniem (dialog ekumeniczny) i ogólne zarysowane reformy liturgii. Rozpoczęły się dyskusje wokół spraw spornych, do których niewątpliwie należą kwestie kapłaństwa kobiet, czy też celibatu księży. Także i obecnie wywołują one wielkie spory w Kościele katolickim.

Podczas trwania soboru papież Paweł VI nawiązał bliskie stosunki z patriarchą Konstantynopola Atenagorasem. W dniu **5 grudnia 1965** r. zostały odwołane ekskomuniki, którymi w 1054 roku obłożyli się nawzajem dostojnicy Kościoła rzymskiego i Kościoła prawosławnego.

Kościół katolicki po II Soborze Watykańskim (1962-1965) dokonał zwrotu w kierunku unowocześnienia (po włosku **aggiornamento**). Uchwalone dokumenty z „Konstytucją duszpasterską o Kościele w świecie współczesnym” („**Gaudium et spes**”) na czele i ruch ekumeniczny zapoczątkowały nowe oblicze Kościoła. Dla wiernych oznaczało to przede wszystkim wprowadzenie języków narodowych do liturgii mszy i nowych form kultu. Kolejne pontyfikaty papieskie – **Pawła VI, Jana Pawła I i Jana Pawła II** – to realizacja postanowień soborowych.

Niewątpliwie nowy rozdział w dziejach Kościoła katolickiego stanowił pontyfikat **Jana Pawła II** (1978 – 2005) nacechowany zaangażowaniem w rozwiązywanie konfliktów współczesnego świata oraz dążeniem do porozumienia między trzema wielkimi religiami. Papież Polak, w swoich encyklikach i homiliach wygłaszanych podczas licznych podróży, odnosił się do najważniejszych problemów współczesnego świata. Rozumiał je lepiej już choćby dlatego, że sam stał się celem zamachu na pl. Św. Piotra. Zabiegał o pojednanie wszystkich kościołów chrześcijańskich oraz ekumeniczny dialog z przedstawicielami innych religii. Był pierwszym w historii papieżem, który modlił się w synagodze i meczecie. Wprowadził Kościół katolicki w trzecie tysiąclecie jako kościół nowoczesny i otwarty nie tylko na problemy wiary. Jego następca, papież Benedykt XVI (uprzedni bliski współpracownik Jana

Pawła II), dążył do kontynuowania dzieła swego poprzednika. Zły stan zdrowia Benedykta spowodował, że podjął on decyzję o rezygnacji z zajmowanego stanowiska w 2013 r. Było to wydarzenie bez precedensu w historii Kościoła. Jego następcą został wybrany argentyński kardynał **Jorge Mario Bergoglio**, który przyjął imię **Franciszka**.

7. Rok 1968 rok na świecie i w Polsce

Rewolucja obyczajowa i społeczna

W latach 60. XX w. nastąpił na Zachodzie szybki rozwój, co skutkowało rewolucją techniczną, dzięki której upowszechniły się nowe środki masowego przekazu, w tym głównie telewizja. Zwiększył się dostęp do informacji i wiedzy. Narodziła się nowa obyczajowość, w której inaczej niż dotychczas postrzegano role mężczyzn i kobiet. Rewolucyjne przemiany dotknęły także sferę seksualną, poprzez wprowadzenie pigułki antykoncepcyjnej. To wydarzenie zapoczątkowało rewolucję seksualną burząc także tradycyjny wzorzec małżeństwa i pojawienie się „luźnych” związków. Ponadto dopuszczono aborcję, a społeczeństwa Zachodu zaczęły odchodzić od uczestnictwa w życiu religijnym.

Rewolucji społecznej sprzyjały także przemiany w muzyce i popularność muzyki rockowej (np. The Beatles, The Rolling Stones, The Doors). Rewolucja obyczajowa była wynikiem ogromnych przemian społecznych, politycznych i gospodarczych, jakie zaistniały w wysokorozwiniętych krajach kapitalistycznych w drugiej połowie XX wieku. Kolejnym zjawiskiem związanym z przemianami lat 60-tych było istnienie ruchów kontestatorskich (kontestacja to kwestionowanie obowiązujących norm życia).

Rosnące niezadowolenie z rozwarstwienia w poziomie życia, prestiżu i wpływach w administracji i życiu politycznym, bunt młodzieży przeciwko posłuszeństwu wobec rodziców i nauczycieli doprowadziły do kształtowania się subkultur młodzieżowych. Hipisi – „dzieci kwiaty”, buntowali się przeciwko normom starszych pokoleń, byli pacyfistami sprzeciwiającymi się wojnie, a szczególnie w USA – wojnie w Wietnamie. Odrzucali konsumpcyjny model życia, zasadzający się na dominacji dóbr materialnych, kwestionowali tradycyjne instytucje społeczne, takie jak małżeństwo i rodzina, Kościół czy szkoła. Podważali też legitymizm władzy politycznej. Wyróżniał ich ubiór i moda na narkotyki, żyli w komunach.

W kolejnych latach narodziły się inne subkultury młodzieżowe, takie jak: metalowcy, punki czy skinheadzi. Czasem razem z przemianami następowała wulgaryzacja języka, popularyzacja slangu i chęć prowokowania obscenicznością w mowie, wyglądzie i w sztuce.

Powyższe przemiany doprowadziły także do otwartych buntów społeczności, a szczególnie grup studenckich wobec sytuacji w kraju i działań władz państwowych. W USA pod koniec lat 60 nastąpiło nasilenie przemian społecznych. Doszło do masowych protestów społecznych i wystąpień studenckich. W Europie bunty na uniwersytetach wynikały ze sprzeciwu wobec systemu nauczania w szkołach wyższych oraz z frustracji absolwentów uczelni poszukujących pracy.

W tych działaniach młodzież była bardzo podatna na agitację grup skrajnie lewicowych, które systematycznie atakowały zachodnie systemy polityczne. Skrajnie lewicowe hasła były

niebezpieczne z uwagi na rozwój terroryzmu i kształtowanie się w Europie tzw. lewackiego terroryzmu. Walczące z aparatem władzy używały bardzo skrajnych metod, z których przykładem mogą być zamachy na polityków czy urzędników – np. **Czerwone Brygady** zamordowały włoskiego polityka Aldo Moro. W Niemczech od końca lat 60. działała organizacja **Fracja Czerwonej Armii** (Rote Armee Fraktion, w skrócie RAF). Od nazwisk przewodców Andreasa Baadera i Ulriki Meinhof, nazywano ich grupą Baader-Meinhof. Prowadziła ona wojnę ze swoim państwem. Dodajmy, że lewacki terroryzm był dyskretnie finansowany przez ZSRR.

Ruchy feministyczne

Razem w przemianach społeczno-kulturowych doszło do kształtowania się ruchów feministycznych. Kobiety walczyły o równouprawnienie, o wyzwolenie od zależności od mężczyzn, o podejmowanie pracy zawodowej przez kobiety. Czołowym ideologiem ruchu feministycznego w USA była **Betty Friedan**. Feminizmu była konsekwencją rozczarowania dotychczasowymi działaniami na rzecz równouprawnienia, skupionymi przede wszystkim na formalnych gwarancjach prawnych. Wbrew przewidywaniom zmiany prawne nie pociągnęły za sobą rzeczywistej równości np. w zakresie wynagrodzenia czy piastowaniu stanowisk kierowniczych.

Walka z segregacją rasową

Pomimo zniesienia niewolnictwa w XIX wieku, w części USA i w niektórych jego strukturach utrzymywano zasadę segregacji rasowej, czyli zasadę dyskryminacji opartej na kryterium rasy. Utrzymywała się ona bardzo długo w armii, gdzie zniesiono ją dopiero w 1948 r.

Po II wojnie światowej rozpoczął się ponownie proces walki o prawa czarnoskórych mieszkańców USA, liderem tych walk był pastor **Martin Luther King**. Wzorem Mahatmy Gandhiego był zwolennikiem metody biernego oporu (marsze, manifestacje, zajmowanie przez Afroamerykanów miejsc w transporcie publicznym przeznaczonych dla białych). Aktywiści walczący o zniesienie segregacji urządzali masowe protesty i akcje nieposłuszeństwa obywatelskiego, które odbijały się głośnym echem na całym świecie.

Martin Luther King był pastorem w kościele baptystów, laureatem pokojowej Nagrody Nobla w 1964 r. i autorem słynnego przemówienia „Mam marzenie” (I Have a Dream) w czasie marszu na Waszyngton w 1963 r. Został zamordowany w 1968 r. przez przeciwnika nadania praw ludności czarnoskórej. Jego śmierć ukazała skalę napięć rasowych w USA. Problemy wynikające z segregacji rasowej są nadal ważne w amerykańskiej polityce wewnętrznej.

Marzec 1968 w Polsce

Po wygranej przez Izrael wojnie sześciodniowej w 1967 r. w państwach komunistycznych rozpoczęła się nagonka na Żydów i nasiliły się nastroje antysemityczne. Niektórzy przedstawiciele polskich władz partyjno-państwowych chcieli je wykorzystać, aby odsunąć od władzy Władysława Gomułkę. W wojsku, partii, władzach państwowych i instytucjach naukowych rozpoczęto przeprowadzanie czystek antysemitycznych.

W styczniu 1968 r. ze względu na akcenty antyrosyjskie władze nakazały zdjąć z desek Teatru Narodowego spektakl „Dziady” Adama Mickiewicza, w reżyserii Kazimierza Dejmka. Decyzja ta wywołała to protesty polskich intelektualistów, studentów Uniwersytetu Warszawskiego i części członków partii. Władze odpowiedziały represjami wobec środowiska studentów i pracowników akademickich, relegując z uczelni bądź zwalniając ich z pracy. Działania te doprowadziły do tzw. **wydarzeń marcowych**.

W dniu **8 marca 1968** r. zorganizowano wiec studencki na dziedzińcu Uniwersytetu Warszawskiego. Jego uczestnicy domagali się przyjęcia usuniętych studentów z powrotem na uczelnię. Krytykowano również politykę kulturalną władz. Wszelkie wystąpienia były brutalnie rozbijane przez **ZOMO** (Zmotoryzowane Odwoły Milicji Obywatelskiej) oraz przez robotników, podpuszczonych przez organizację partyjną. W dniu 19 marca Władysław Gomułka w swoim przemówieniu potępił demonstrantów i intelektualistów, a władze rozpoczęły działalność propagandową, kolportując ulotki, w których przedstawiano przywódców demonstracji jako syjonistów i organizując w fabrykach wiece o charakterze antyinteligentkim i antysyjonistycznym. Rozpoczęła się trwająca kilka miesięcy kampania antysemityczna. W jej trakcie na łamach prasy wytykano niektórym osobom, w tym znanym działaczom partyjnym, czy oficerom wojska pochodzenie żydowskie. Władze organizowały wiece potępienia dla tych osób, którym zarzucano brak lojalności wobec narodu i państwa polskiego.

Skutkiem wydarzeń marcowych była emigracja ponad 15 tys. Polaków pochodzenia żydowskiego; głównie ludzi wybitnych i elity państwa. Wyrzucono z uczelni dużą grupę studentów, zlikwidowano 6 kierunków studiów, zwolniono niektórych profesorów i docentów z Uniwersytetu Warszawskiego oraz kilku innych. Z szeregów PZPR usunięto kilka tysięcy osób oskarżonych o pochodzenie żydowskie. Te wszystkie wydarzenia miały bezprecedensowy charakter. Państwo polskie zostało skompromitowane na arenie międzynarodowej.

Paryski maj 1968

W maju 1968 r. doszło do wielkich wystąpień społecznych we Francji. Nazwano je ogólnym mianem Paryskiego Maja, choć objęły nie tylko Paryż i trwały aż do lipca 1968 r. Ich przyczyną był narastający konflikt społeczny związany z długotrwałymi rządami prezydenta Republiki gen. Charlesa de Gaulle oraz związanego z nim ruchu politycznego. Część społeczeństwa francuskiego nie akceptowała autorytarnych metod sprawowania władzy i kierunków polityki zagranicznej. Jednak najistotniejszym podłożem protestów były problemy gospodarcze, objawiające się spadkiem poziomu dochodów i rosnącym bezrobociem. Ponadto narastał konflikt między konserwatywnie nastawianą częścią społeczeństwa francuskiego a młodzieżą, głównie studencką.

Bezpośrednią przyczyną wybuchu demonstracji na ulicach Paryża było usunięcie przez policję uczestników strajku okupacyjnego na jednym z wydziałów Sorbony, najśłynniejszego uniwersytetu we Francji. Strajk wybuchł 3 maja 1968 r. Do protestujących studentów dołączyli się robotnicy, a kraj ogarnął kilkutygodniowy strajk powszechny (od 13 maja). Ważną rolę w tych wydarzeniach odegrała francuska lewica, która choć rozbita politycznie miała duże wpływy wśród francuskich intelektualistów i studentów. Wśród strajkujących wyodrębniły się grupy o rozmaitych poglądach politycznych, które w większości wynikały z zafascynowania myślą lewicową. Wiele z ich postulatów było utopijnych, niekiedy zupełnie oderwanych od życia. Wśród przywódców przede wszystkim należy wymienić Daniela Cohn-Bendita, który stał się twarzą Paryskiego Maja. Podczas wydarzeń wielokrotnie dochodziło do ulicznych starć z policją, w tym także walk na barykadach (noc z 10 na 11 maja 1968 r. została nazwana „nocą barykad”). Studenci okupowali kampusy uniwersytetów, nie dopuszczając policji oraz władz uczelnianych. W niektórych miastach wydarzenia zaczęły przybierać charakter wojny domowej.

W związku z dramatycznym rozwojem sytuacji przed kamerami telewizji wystąpił prezydent de Gaulle, który zapowiedział częściowe spełnienie postulatów strajkujących. W dniu 31 maja przedstawiony został skład nowego rządu, co było ustępstwem wobec strajkujących. Jednocześnie związki zawodowe prowadziły negocjacje z rządem. Ostatecznie strajki i protesty zakończyły się w czerwcu 1968 r.

Rozmiar protestów zaskoczył władze. Jednocześnie pokazał skalę napięć społecznych. Ruch zwolenników prezydenta de Gaulle (tzw. ruch gaullistowski) zachował władzę nad państwem, ale sam prezydent w 1969 r. ustąpił ze stanowiska. Uznano to za koniec pewnej epoki. Partia komunistyczna we Francji straciła część zwolenników na rzecz radykałów, z których wywodził się ruch lewackiego terroryzmu.

Paryski Maj wywołał wielki oddźwięk na całym świecie. W wielu państwach naśladowano hasła i metody walki. Do wystąpień o podobnym charakterze, lecz na mniejszą skalę doszło w Wielkiej Brytanii, Belgii, Holandii, Danii, Szwecji, Niemczech Zachodnich, Włoszech, Hiszpanii, Jugosławii, Japonii, Brazylii, Urugwaju, Meksyku, Stanach Zjednoczonych, Australii i w innych krajach. W bloku wschodnim widziano w tych wydarzeniach oczywisty dowód kryzysu systemu kapitalistycznego. Wkrótce jednak doszło do dramatycznych wydarzeń w Czechosłowacji.

8. Przemiany w bloku wschodnim w latach 60-tych

ZSRR w latach 60. i 70-tych XX wieku

W 1953 r. I sekretarzem Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego został Nikita S. Chruszczow. Był człowiek pochodzący z najbliższego otoczenia Stalina. Wygrał on rywalizację o władzę wśród potencjalnych spadkobierców Stalina, usuwając potężnego szefa tajnych służb Ławrentija Berię, który wydawał się być najpewniejszym kandydatem na stanowisko przywódcy partii i państwa radzieckiego. W lutym 1956 r. na XX Zjeździe KPZR Chruszczow skrytykował rządy Stalina i i rozbudowany wokół kult jednostki.

Chruszczow potępił „błędy” Stalina, lecz jednocześnie akcentował ogólną słuszość idei budownictwa komunistycznego w ZSRR. Amnestia dla więźniów politycznych i ograniczenie rozmiarów aparatu terroru wpisywały się w nową politykę, którą nazywano mianem odwilży.

Udało mu się – przynajmniej na pewien czas – zneutralizować grupę starych stalinowców skupionych wokół W. Mołotowa. Symbolicznym potępieniem Stalina było usunięcie jego zabalsamowanych zwłok z Mauzoleum na Placu Czerwonym w Moskwie. Polityka zagraniczna mimo deklarowanego odprężenia pełna była niebezpiecznych kryzysów (kryzys berliński, kryzys kubański).

Chruszczow został w 1964 r. obalony w wyniku spisku wewnętrznego w kierownictwie partyjnym. Obarczono go odpowiedzialnością za kryzys gospodarczy z ZSRR, którego rzeczywistą przyczyną była fatalna w skutkach gospodarka kołchozowa. Nowym przywódcą został Leonid I. Breżniew, wybrany na stanowisko I sekretarza KC Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego. Można zauważyć, że miarą zmiany w ZSRR było to, że Chruszczow nie został zabity, lecz wiódł życie emeryta pod czujnym nadzorem sił bezpieczeństwa.

W okresie sprawowania władzy przez Breżniewa rozpoczęła się cicha rehabilitacja Stalina. Zaostrzono walkę z tzw. dysydentami, czyli przeciwnikami władzy komunistycznej. Poszerzono wpływy KGB (Komitetu Bezpieczeństwa Publicznego, czyli radzieckich służb bezpieczeństwa) oraz zwiększono przywileje nomenklatury partyjnej (prominentnych członków kierownictwa KPZR). Prowadzono politykę rusyfikacji i wzmożonej kontroli państw Europy Środkowo-Wschodniej, czemu służyło sformułowanie tzw. doktryny Breżniewa, czyli koncepcji radzieckiej polityki wobec państw bloku wschodniego, mówiącej o ich ograniczonej suwerenności. Breżniew kreował się na gwaranta utrzymania władzy w tych państwach przez miejscowe partie komunistyczne.

Podbój kosmosu jako element zimnej wojny

Rywalizacja między Wschodem a Zachodem, a przede wszystkim między ZSRR i USA dotyczyła także sfery podboju kosmosu. Pierwszy sztuczny satelita Ziemi „Sputnik 1” został wystrzelony przez ZSRR w roku **1957** r. Fakt ten był potężnym wstrząsem dla USA, bowiem dobitnie pokazywał, że ZSRR jest w stanie zaatakować rakietami terytorium amerykańskie. Jednocześnie oba państwa rozpoczęły próby z wysłaniem w kosmos człowieka. Pierwszym człowiekiem w przestrzeni kosmicznej został radziecki lotnik i kosmonauta **Jurij Gagarin**. Jego lot kosmos w roku **1961** rozpoczął nową erę w dziejach ludzkości. Pokazał także, że nie wolno lekceważyć ZSRR jako państwa dysponującego bronią atomową i nowoczesną techniką raketową.

Dominacja radziecka została przełamana, kiedy **20 VII 1969** roku Neil Armstrong i Edwin Aldrin ze statku „Apollo 11” wylądowali na Księżycu. Armstrong stąpając po Księżycu powiedział „Ten mały krok człowieka to gigantyczny skok ludzkości”. W ten sposób ludzkość opuściła Ziemię i dotarła do innego ciała kosmicznego. W następnych latach wyścig w kosmosie trwał nadal, choć jednocześnie stracił na intensywności. W jego wyniku ZSRR okazał się słabszy od USA .

Kryzys kubański

W 1959 roku władze na Kubie przejął tamtejszy przywódca partyzancki **Fidel Castro**, zdobywając bardzo szybko pełną kontrolę nad polityką i społeczeństwem. Władze rewolucyjne zapoczątkowały przemiany w duchu komunistycznym, przeprowadziły nacjonalizację gospodarki oraz wywłaszczyły posiadaczy ziemskich. Przemiany gospodarcze szczególnie dotknęły interesy amerykańskie na Kubie. Widoczne było zbliżenie polityczne pomiędzy Kubą i ZSRR, będące bardzo na rękę polityce Związku Radzieckiego. USA szybko zareagowały na politykę kubańską, wprowadzając w roku 1960 embargo handlowe i zrywając z nią stosunki dyplomatyczne.

Podczas kształtowania się rządów komunistycznych na Kubie miały miejsce regularne ucieczki części Kubańczyków, nie zgadzających się z przeprowadzane w ich kraju przemiany. Przy pomocy amerykańskiej emigranci kubańscy podjęli się próby przejęcia władzy na Kubie i w kwietniu **1961** roku przeprowadzili inwazję w **Zatoce Świń**. Zakończyła się ona klęską.

W 1961 roku ZSRR zaproponował Kubie jej dozbrojenie, co Fidel Castro szybko zaakceptował. **14 października 1962** roku samoloty zwiadowcze USA zlokalizowały na terenie Kuby wyrzutnie raketowe i płynące radzieckie okręty z myśliwcami i raketami na pokładzie. Rząd USA ogłosił blokadę Kuby, a sytuacja zmierzała do konfliktu zbrojnego. W międzyczasie toczyły się rozmowy pomiędzy władzami USA – J.F. Kennedy i ZSRR – Nikitą Chruszczowem. W rozwiązaniu konfliktu brało udział także ONZ i papież Jan XXIII. Ostatecznie **28 października** zawarto porozumienie amerykańsko-radzieckie, na mocy którego ZSRR wycofywał się z uzbrajania Kuby, a USA zniosły blokadę Kuby. Nieoficjalnie w przyszłości USA miało zredukować swoje siły wojskowe na terenie Turcji.

Praska wiosna 1968 r.

Po roku 1956 Czechosłowacja była jednym z państw, w których nie została przeprowadzona destalinizacja. Proces ten zaczął się ze znacznym opóźnieniem, dopiero w pierwszej dekadzie lat 60. Przeprowadzone zmiany okazały się jednak niewystarczające. Brutalne stłumienie protestu praskich studentów z października 1967 r. otworzyło drogę do zmian w kierownictwie Komunistycznej Partii Czechosłowacji. Na jej czele w styczniu **1968** r. stanął **Aleksander Dubczek**, będący zwolennikiem tzw. „socjalizmu z ludzką twarzą”. Rozpoczął się proces reform, który do historii przeszedł pod nazwą praskiej wiosny. W ciągu kolejnych miesięcy m.in. zniesiono cenzurę, umożliwiono zakładanie niezależnych organizacji, zliberalizowano politykę wobec Kościołów, stopniowo zaprowadzano reguły demokratyczne wewnątrz partii. Takie zmiany budziły sympatię i nadzieję społeczeństwa. Jednocześnie inne państwa bloku demokracji ludowej obawiały się, że do walki o podobne zmiany dojdzie i nich. Dlatego też postanowiono przeciwdziałać wydarzeniom czechosłowackim.

W **marcu 1968** r. podczas narady przywódców państw komunistycznych w Dreźnie przedstawiona została tzw. doktryna Breżniewa, mówiąca o ograniczonej suwerenności państw bloku sowieckiego. Mówiła ona o konieczności zbiorowego przeciwdziałania procesom zmieniającym istniejący polityczny status tych państw. Obawiano pojawienia się podobnych

działań w innych państwach. W państwach bloku sowieckiego rozpoczęto antyczechosłowacką kampanię propagandową.

W dniu **21 VIII 1968** r. 250 tysięcy żołnierzy czterech państw Układu Warszawskiego (ZSRR, Polska, Węgry, Bułgaria) przy wsparciu logistycznym NRD rozpoczęły interwencję, której celem było dokonanie zmiany władz Czechosłowacji i cofnięcie procesu reform. Inwazja spotkała się z masowym oporem tamtejszego społeczeństwa. Jednak ostatecznie Dubczek stracił władzę i wycofano wcześniej wprowadzone reformy. Interwencja zapoczątkowała proces tzw. „normalizacji” w Czechosłowacji, który oznaczał stopniowe odchodzenie od reform praskiej wiosny. Próba budowy „socjalizmu z ludzką twarzą” po raz kolejny ukazała prawdziwe oblicze systemu.

9. Wydarzenia Grudnia 1970 r. w Polsce

Sytuacja gospodarcza pod koniec lat 60-tych stawała się coraz gorsza. Władze nie mogły rozwiązać problemów zaopatrzenia ludności w żywność, szczególnie lepszej jakości. W takiej sytuacji **13 grudnia 1970** r. wprowadzone zostały wyższe ceny m.in. na artykuły spożywcze. Ponieważ był to okres przedświąteczny doprowadziło to do wzrostu niezadowolenia społeczeństwa. Ponadto w niektórych zakładach pracy, w tym w Stoczni Gdańskiej innymi zapowiedziano wprowadzenie nowych norm pracy oraz zmianę wysokości wynagrodzeń.

Reakcja robotników była natychmiastowa. Rozpoczął się strajk w Stoczni Gdańskiej, a stoczniowcy wystąpili m.in. z żądaniami wycofania podwyżek. Manifestujący robotnicy przeszli pochodem pod gmach Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Gdańsku, gdzie doszło do starć z milicją. Podpalono budynek Komitetu Wojewódzkiego. W odpowiedzi w nocy z 14 na 15 grudnia milicja rozpoczęła aresztowania manifestantów. Strajk stoczniowców szybko rozprzestrzenił się na inne zakłady w Trójmieście. Robotnicy ponownie wyszli pod Komitet Wojewódzki PZPR, co doprowadziło do starć z milicją i skutkowało pierwszymi ofiarami. Władze wprowadziły w stan wyjątkowy. W dniu 16 grudnia wieczorem wicepremier Stanisław Kociołek wystąpił w telewizji z apelem o zakończenie strajku. Rano **17 grudnia** do wracających do pracy robotników wojsko otworzyło ogień. Tego dnia zginęło 18 osób. Do starć z milicją doszło również w innych miastach na Wybrzeżu: w Szczecinie, Słupsku i Elblągu. Ogółem podczas wydarzeń grudniowych zginęło 45 osób a ponad 1100 było rannych.

Władze nie radziły sobie z sytuacją. Ostatecznie Władysław Gomułka podał się do dymisji z zajmowanego stanowiska i został usunięty z KC PZPR. Nowym I sekretarzem KC PZPR został **Edward Gierek**, a na czele rządu stanął **Piotr Jaroszewicz**. Dodatkowo ZSRR udzielił Polsce kredytu potrzebnego na zakup żywności. Wydarzenia grudniowe pokazały, że władzę stać na bardzo radykalne działania, aby tylko stłumić jakiegokolwiek wystąpienia społeczeństwa. Jednak z drugiej strony były świadectwem, że społeczeństwo polskie stać na zorganizowane działania i sprzeciw wobec władz, co też nowa ekipa musiała wziąć pod uwagę w kierowaniu państwem.